

Wessel te Gussinklo. *Aangeraaft door goden*. Querido

'Le style est l'homme même', aldus de achttiende-eeuwse bioloog Buffon in een veel geciteerde uitspraak. Dat de stijl de 'mens zelf' zou zijn, wordt meestal geïnterpreteerd als een pleidooi voor stilistisch individualisme. Maar zo lijkt Buffon het toch niet bedoeld te hebben, gelet op de context van zijn *Discours sur le style* (1753) waarin de uitspraak voorkomt. Wat hij wèl bedoelde, is dat de inhoud van een werk van iedereen is, iets algemeen en gemeenschappelijks, en dat alleen de stijl, de presentatie van de inhoud, aan de schrijver toebehoort.

Dat wil niet zeggen dat de gebruikelijke interpretatie van Buffons dictum (stijl als individuele expressie) op zichzelf onjuist zou zijn. Sinds de Romantiek originaliteit en authenticiteit tot de hoogste literaire waarden heeft verheven, is dit dé manier waarop stijl gewoonlijk wordt gezien. Juist in zijn stijl laat een schrijver merken wie hij is. Maar ook de oorspronkelijke intentie van Buffon is niet geheel verdwenen. Want als het goed is, drukt een schrijver met zijn hoogst persoonlijke stijl dingen uit die niet alleen van hem zijn, maar die iedereen aangaan.

Zo is het in elk geval bij Wessel te Gussinklo (1941), de schrijver van een klein maar bijzonder oeuvre, waarin de ongewone, meteen herkenbare eigen stijl opvalt, terwijl er tegelijkertijd iets algemeen, iets universeels in wordt uitgedrukt. Voor Te Gussinklo staat stijl beslist niet op zichzelf, als een doel *an sich*. Wie er zo over denkt behoort tot de 'dommen', schrijft hij in zijn nieuwe boek *Aangeraaft door goden*, tot hen die zich op de stijl storten omdat ze niets te vertellen hebben. Het 'allerhoogste' is stijl pas, wanneer hij wordt opgevat als de 'weerslag in taal van een persoonlijkheid', én als het middel of, in Te Gussinklo's woorden, als het 'vangnet' dat een schrijver gebruikt 'om iets uit de zee van het bestaande, het aanwezige, de werkelijkheid (...) op te vissen'.

De stijl van een schrijver wordt dus gedictieerd door zowel zijn temperament en persoonlijkheid als door wat hij te zeggen heeft. Met 'mooschrijverij' heeft stijl niets te maken, alles daarentegen met eigenheid, onverwisselbaarheid en effectiviteit. Dat laatste woord klinkt misschien vreemd in verband met Te Gussinklo. Wat is er effectief aan die lange, trage, kronkelende zinnen waarmee hij zijn bladzijden vult? Voor zover effectiviteit met gestroomlijnde *efficiency* wordt verward: niets. Effectief is Te Gussinklo's stijl alleen doordat er inderdaad een heel eigen wereld en werkelijkheid mee wordt opgeroepen, die tegelijkertijd herkenbaar is als de (goeddeels verdrongen) werkelijkheid van iedereen.

Voor die herkenning is wel enige inspanning nodig, want de schrijver lijkt soms zozeer in beslag genomen door zijn eigen gedachtengang, onderbroken door steeds nieuwe nuances, zijpaden, digressies en *second thoughts*, dat het niet altijd meevalt om de hoofdlijn vast te houden. Ook op de zinsbouw heeft dat zijn weerslag. Niemand die zo kwistig en uitbundig gebruik maakt van leestekens: komma's, puntkomma's, gedachtenstreepjes, haakjes, soms twee of zelfs drie - (((...))) - naast elkaar. Met als gevolg een ongelofelijke verbale drukte, terwijl er op het meest simpele, meest oppervlakkige verhaalniveau eigenlijk 'niets gebeurt'.

Van zijn beide romans, *De verboden tuin* (1986) en *De opdracht* (1995), laat de

inhoud zich in een paar regels navertellen. In de eerste roman, die zich afspeelt op de drempel van de puberteit, vertelt Te Gussinklo hoe een negen-jarige jongen (Ewout) het verlies verwerkt van zijn kinderlijke samenhang met de dingen, een verlies van 'ongescheidenheid' en 'onmiddellijkheid', terwijl een nog amper begrepen seksualiteit zich aandient als een troebele en dubbelzinnige remplaçant. In *De opdracht*, Te Gussinklo's huiveringwekkende, wurgende meesterwerk, is dezelfde Ewout veertien geworden, van zijn godsgeloof afgefallen, en zien we hem tijdens een tiendaags zomerkamp op de Veluwe vergeefs proberen populair en geliefd te worden. Beide romans eindigen in een totaal echec, een pijnlijke afgang, een gruwelijke vernedering.

Met Thomas Rosenboom kan Te Gussinklo strijden om het Nederlands kampioenschap 'gênante scènes beschrijven'; beiden zijn meesters van de plaatsvervangende schaamte - bij de lezer wel te verstaan, zelf schijnen zij er juist een duister genoeg in te scheppen hun helden zo drastisch mogelijk door de wringer te halen. Een sadomasochistisch trekje, dat bij Te Gussinklo ook de kop op steekt in zijn hilarische novelle *Het engeltje* (1995), waarin een aan lager wal geraakt alter ego van de auteur zich willens en wetens (en met voorspelbaar vernederend resultaat) op sleeptouw laat nemen door een engelachtig uitziend hoertje en haar weinig goeds belovende gezelschap.

In *Aangeraaakt door goden*, eindelijk weer een substantieel boek na het (overigens alleraardigste) tussendoortje *Heimwee naar de DDR en andere vrolijke verhalen* uit 1998, doet Te Gussinklo de levensopvatting en de literaire ideeën uit de doeken, waaruit zijn romans en verhalen zijn voortgekomen. Het geheel bestaat uit een unieke mengeling van autobiografie en poëticaal manifest, gedragen door omvangrijke essays over Jean-Paul Sartre en Harry Mulisch, twee door Te Gussinklo hogelijk bewonderde auteurs, met wie hij zich meet en vergelijkt - uiteindelijk in het voordeel van iedereen. Want Te Gussinklo heeft over Sartre en Mulisch interessante zaken te melden, én hij weet - via hun werk - zijn eigen schrijven te verhelderen.

Het boek is een intellectueel (maar dat is bij deze onstuimige auteur altijd ook een emotioneel) zelfportret. Allereerst het zelfportret van een empathisch lezer, die zich met zijn hele hebben en houden op andermans werk stort, om het zich eigen te maken. Véél hoeft hij daarvoor niet eens te lezen. In de autobiografische passages vernemen we dat hij soms aan een paar regels of alinea's genoeg had om precies te weten wat er allemaal zou volgen. 'Als ik even nadacht wist ik alles van Sartre, of Kant, of Freud, of Jung. En Nietzsche... precies wat ik zelf altijd al gedacht had'.

Met ironische distantie (en beduidend meer belezenheid) kijkt de oudere schrijver terug op de bluffer, de manipulator, de praatjesmaker die hij ooit is geweest, maar onverminderd van kracht blijft de schok der herkenning, die voor hem het werk van Sartre en Mulisch heeft ontsloten. Bij Sartre gaat het vooral om het literaire werk, de romans en verhalen, in het bijzonder het verhaal 'De jeugd van een leider' uit *De muur*, waarin Te Gussinklo het 'heimelijke, maar echte zelfportret van Sartre' wil zien, en de 'kiemcel (...) waaruit zijn andere werk organisch, als een vergroting, en nadere precisering van details en aspecten, is gegroeid'.

Wat hem in dit verhaal aanspreekt is de 'heldere verwarring' die erin verwoord wordt, de diffuse stemming van twijfel, onzekerheid, chaos, onbegrip en verbazing -

volgens Te Gussinklo de authentieke bron van Sartre's kunstenaarschap, passend bij de 'intimiteit' waaraan Sartre altijd behoefte heeft gehad. Een intimiteit die hij voor het eerst had ervaren in het samenleven met zijn moeder en die pas - als behoefte - zou verdwijnen nadat hij in zijn rol van publiek geweten voor de doctrinaire zekerheid had gekozen. Aan de politiek geëngageerde Sartre heeft Te Gussinklo dan ook geen boodschap. 'Een beetje een stuitend mannetje', noemt hij deze Sartre. Maar hoewel het politieke engagement de dood van zijn 'kunstenaarschap' betekende, blijft hij voor Te Gussinklo een 'groot man' en een 'belangrijk denker'.

Als Mulisch ter sprake komt, kan diens politieke engagement in de jaren zestig van de vorige eeuw evenmin op veel instemming rekenen. 'Modes en onzin' - daar kwam het op neer volgens Te Gussinklo, die onbekrompen de lof zingt van *Het stenen bruidsbed*, een 'boek van een barbaarse pracht', een 'maanlandschap van gewaarwordingen', waarin hij het 'echte afgrondelijke mens ontkennende bestaan' tegenkomt. Een 'elementair' boek, dat 'het hoogste' realiseert, namelijk 'de weergave van het bestaande in zijn onmenselijke afgewendheid', in combinatie met de 'naamgeving door een mens van dat raadselachtige'. Hier manifesteert zich een verscheurdheid in de mens tussen de behoefte aan naamgeving, beheersing, almacht, én de behoefte aan ervaring, ondergaan van een chaotische, onbevattelijke werkelijkheid.

In Te Gussinklo's eigen werk, vooral in zijn stijl, komen beide behoeften tot uiting. Hun onderlinge tegenstrijdigheid verklaart de vele omtrekkende bewegingen, passen op de plaats en herhalingen in zijn schrijven. Dwangmatig, geobsedeerd, maar ook - hier hebben we 't - effectief, slaagt hij erin zo op slinkse wijze iets te betrappen, een ervaring als het ware *tussen* de woorden en de dingen in, dat niet rechtstreeks gezegd kan worden.

In dit nieuwe essayistische boek komen we dezelfde aanpak tegen, met als gevolg de nodige redundantie. Vooral over Mulisch heeft Te Gussinklo zoveel te vertellen, telkens weer een ander facet, een nieuwe nuance, dat diverse gedachten en inzichten meer dan eens de revue passeren. Soms lijkt de schrijver ook gewoon even de greep op de stof te zijn kwijtgeraakt, en dan blijkt deze losse, alles omarmende en absorberende manier van schrijven juist een zegen, want in Te Gussinklo's geestdriftige maalstroom wordt de lezer die zich eenmaal heeft opengesteld toch wel meegesleept.

En terecht, vanwege de spannende en originele ideeën over bijvoorbeeld de rol van Mulisch' boezemvriend Donner bij het schrijven van *Het stenen bruidsbed*, over de betekenis van het politieke engagement voor het steeds 'realistischer' worden van Mulisch' schrijven, over de verschillende manieren waarop Mulisch' oeuvre een 'stormloop' op de raadselachtige werkelijkheid zou zijn, tenslotte uitmondend in de houding van de 'magiër', dat wil zeggen: van iemand die de chaos bezweert, die zinschept en laat zien hoezeer de werkelijkheid vol betekenis zit. Net als bij Sartre weet Te Gussinklo ook tot Mulisch' werk op een even empathische als aanstekelijke manier door te dringen, zonder zichzelf ook maar een moment te verloochenen.

Tegen het eind is het zijn expliciete intentie zich met Mulisch en diens wereld te 'meten'. Een vergelijking die begint met de bekentenis dat hij zichzelf eerder als een 'mysticus' beschouwt. Dat wil zeggen: als iemand die liefst wil opgaan in de dingen,

die één wil worden met de hem omringende wereld. Het verlies van deze eenheid was niet voor niets het thema van zijn debuutroman *De verboden tuin*, eenzelfde verlies als Sartre moet hebben ervaren toen zijn moeder hertrouwde en hun beider 'intimiteit' ruw werd doorbroken.

In *De verboden tuin* vindt Ewout in de vage seksuele driften die opspelen een soort vervanging, zij het op uiterst verwarrende wijze, voor de verloren eenheid. Maar omdat die seksualiteit zich vrijwel uitsluitend in de fantasie afspeelt (het nachtelijke 'vertellen'), is de ware vervanging eerder de literatuur. De jonge Ewout heeft daar uiteraard nog geen benul van, de schrijver echter des te meer. In *Aangeraakt door goden* noemt Te Gussinklo daarom de literatuur 'het hoogste', nadat hij lange tijd de muziek als zodanig had opgevat. In de literatuur kan, vergeleken met de overige kunsten, het meest: zij brengt het leven het compleetst, met al zijn contradicties, in kaart. En daarvoor is in feite bij de schrijver een *combinatie* van magie en mystiek nodig. Het gaat er Te Gussinklo om de spanning tussen beide op de spits te drijven én uit te houden. Alleen zo komt het hoogste in zicht: de herwinning, al is maar voor een ogenblik of als glimp, van het verloren 'paradijs', van die verdwenen 'ongescheidenheid' en 'onmiddellijkheid'.

Hoewel Te Gussinklo in laatste instantie bij een samengaan van magie en mystiek uitkomt, is het wél de moeite waard om te zien hoe hij het verschil met Mulisch tracht te verklaren. Hij heeft er een Mulisch-achtige theorie voor bedacht, waarbij Mulisch (de magiër) 'de zoon van een vader' wordt genoemd, terwijl hij zelf (de mysticus) 'noodgedwongen het kind van de moeder' heet te zijn. De vader is voor de zoon hét voorbeeld van hoe hij later de chaotische buitenwereld te lijf moet gaan en hoe hij als triomfator kan terugkeren, terwijl de moeder, in haar symbiotische relatie met het kind, juist geneigd zal zijn om de buitenwereld zo veel mogelijk uit te sluiten, ten gunste van 'eenheid, harmonie, opgaan in het geheel'.

Het oer drama in Te Gussinklo's leven komt hier direct in beeld: de publieke, standrechtelijke executie van zijn vader tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen de zoon nog pas drie jaar oud was. In zijn romans speelt dit gegeven bedekt en op de achtergrond een belangrijke rol, in dit boek wordt het openlijk en onomwonden uitgesproken. De bron van alle ontredde, weerloosheid, maar ook van alle blinde ambitie die steeds weer ontspoord en in haar tegendeel verkeert, zou in dit drama gelegen zijn, dat de zoon heeft opgezadeld met een bestaan zonder voorbeeld, zonder na te volgen model. Met instemming citeert Te Gussinklo Sartre (die óók zonder vader opgroeide): 'Wie geen vader heeft, heeft de vrijheid te worden wie hij wil'.

Dat diezelfde vrijheid tegelijk een doem en een last kan zijn, dat laten Te Gussinklo's romans overtuigend zien. In *Aangeraakt door goden* beschrijft hij hoe de literatuur (waarin het echec wordt verbeeld, evenals het min of meer gelouterd overeind krabbelen en opnieuw beginnen) zo alsnog een soort van redding of verlossing heeft kunnen worden: dankzij literaire vaders als Sartre en Mulisch (maar ook is er een onmiskenbare familieband met Vestdijk, met Dostojevski, met Gombrowicz, met Reve, met Hermans), zonder dat de verwantschap tot enigerlei vorm van epigonisme aanleiding heeft gegeven.

Dat laatste is te danken aan de volstrekt eigen stijl, het authentieke 'vangnet'

dat Wessel te Gussinklo heeft weten te veroveren op de chaos en dat hij in zijn boeken weer op die chaos loslaat. Daardoor komen zaken als verlies van onschuld en geborgenheid, puberteit, *rites de passage*, beginnende seksualiteit (op zichzelf nietszeggende aanduidingen voor zeer algemene thema's) op onnavolgbare manier tot leven, in een wonderlijk, uitgesponnen, dwars en manisch proza waarop alleen deze schrijver het patent bezit.

(*NRC Handelsblad*, 13-6-2003)